

ПРОБЛЕМИ МЕХАНІЗМУ БАНКРУТСТВА І СУЧАСНІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Наукові праці МАУП, 2009, вип. 3(22), с. 77–80

Досліджується проблема банкрутства підприємств в Україні. Даються рекомендації щодо вдосконалення відповідної законодавчої бази виходячи з ефективного світового досвіду.

До недавнього часу для більшості суб'єктів господарювання процеси банкрутства були мало відомі. Лише в період реформування економіки (після ліквідації планового розподілу використання грошових ресурсів) відчутними стали такі економічні явища, як нерентабельність, неплатоспроможність підприємств. Характерними ознаками фінансової кризи підприємства є скорочення попиту на його продукцію, внаслідок чого знижуються обсяги виробництва; зростання заборгованості постачальникам, держбюджету та банкам; затримки з виплатою заробітної плати працівникам. Кількість таких підприємств в економіці України неухильно зростає. Причому тенденції банкрутства поширюються не лише на окремих суб'єктів господарювання, а й на цілі галузі економіки (наприклад, сільське господарство, яке вже впродовж багатьох років перебуває у глибокій фінансовій кризі і де понад 85 % господарюючих суб'єктів закінчують свою діяльність щорічно із збитками; у промисловості збитковим є кожне друге підприємство).

Незважаючи на прогресивний характер існуючого механізму щодо визначення суб'єкта банкрутом, він все ж таки не позбавлений недоліків, які і були виявлені практикою його застосування. Загалом Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” [1] списаний з аналогічних актів деяких країн Європи (Франція, Польща та ін.) та США. Якщо вдатися до західного досвіду, то нагадаємо, що з 1978 р. в США діє типово продебіторська система законодавства, яка дозволяє зберігати колишню адміністрацію й проводити реорганіза-

цію в інтересах старої команди менеджерів. Водночас у Великобританії підходи навпаки прокредиторські.

Вітчизняні законодавці, очевидно, прагнули знайти “золоту середину” виходячи з необхідності збереження бізнесу боржника, адже у проборжниковій системі (як у Франції та США) відновленням платоспроможності боржника завершується лише 7–10 % справ про банкрутство [4]. Водночас англійці з жорсткою прокредиторською системою зберігають бізнес у 50 % випадків, діючи при цьому дуже оперативно: усувають колишню адміністрацію, суд призначає зовнішнього керуючого, головне завдання якого — знайти покупця і швидко продати активи. Після продажу бізнес і робочі місця зберігаються, фірма працює, хоч власник і змінюється на більш ефективного. Наш закон з цієї точки зору виглядає досить еkleктично, оскільки, з одного боку, спрямований на відновлення платоспроможності, а з іншого — досить тривалий час дозволяє вживати ці заходи старою командою управлінців, хоч і під певним контролем. Проте чи можна сподіватися, що старий менеджмент, який, власне, і довів підприємство до кризового стану (банкрутства), спроможеться цю ситуацію покращити? Досить сумнівно. Адже досудова інстанція не передбачає відсторонення керівництва підприємства-боржника і є системою заходів щодо відновлення платоспроможності боржника, які може вживати власник майна (орган, уповноважений управляти майном) боржника, інвестор, з метою запобігання банкрутству боржника шляхом реорганізаційних, організаційно-господарських, управлінських, ін-

вестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів відповідно до законодавства до початку порушення провадження у справі про банкрутство. Таким чином, кредитори втягуються у “переговорний процес” стосовно своїх вимог, який може носити навмисно затягнутий характер. Введення до Закону процедури “мирова угода” та закріплення можливості її укладання на будь-якій стадії провадження у справі про банкрутство також свідчать про зазначену сутність Закону, але використання цього правового інституту є цілком виправданим [3].

З огляду на цю проблему доцільним було б передбачити у цьому Законі більш широкі можливості для усунення керівництва боржника, окреслити перелік ситуацій, в яких його усунення є безспірним (наприклад, якщо кризовий стан підприємства є наслідком зловживань, безгосподарності та безпосередньої недобросовісності вищого управлінського апарату, а не зумовлений, наприклад, незадовільною платіжною дисципліною його контрагентів).

Виходячи з тлумачення ст. 1 та 14 Закону стосовно поняття “офіційний друкований орган” [1] можна дійти висновку, що для оголошення про порушення справи про банкрутство достатньо подати інформацію до друкованого видання відповідної обласної ради за місцезнаходженням боржника. А це значно обмежує можливості кредиторів у відстеженні таких публікацій і своєчасному звертанні до арбітражного суду. Тому перелік офіційних друкованих органів необхідно обмежити виданнями “Голос України” та “Урядовий кур’єр” і вилучити видання відповідної обласної ради за місцезнаходженням боржника. До речі, таке вирішення проблеми закріплене у проєкті Закону “Про внесення змін до Закону України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”.

Не позбавлений недоліків і принципово новий вид підприємницької діяльності для України (на відміну, наприклад, від Росії, де арбітражні керуючі працюють з 1 березня 1998 р. — дати вступу в силу російського закону “Про неспроможність (банкрутство)”) — інститут арбітражних керуючих. Арбітражний керуючий стає ключовою фігурою у вирішенні подальшої долі потенційного банкрута. За визначенням Закону арбітражним керуючим може бути призначено лише ліцензованого фахівця. Кількість (а також якість підготовки) ліцензованих арбітражних керуючих, без яких практично неможливе здійснення процедур, передбачених Законом, поки що далеко неадек-

ватна потребі в них. Унаслідок цього швидкість та масштаб змін, які передбачені новим механізмом, є досить низькими [2].

Цілком недостатнім виглядає і захист особи арбітражного керуючого, життя та здоров’я якого, за Законом, лише можуть бути застраховані за рахунок коштів кредиторів згідно із законодавством, а ризик здійснення такого роду діяльності є надзвичайно великим (процеси банкрутства охоплюють приватизацію та реструктуризацію підприємств і досить часто пов’язані з діями кримінальних структур). У польській практиці, де також діють арбітражні керуючі (синдикати), питання власної безпеки вирішуються ними самостійно — їм доводиться витратитися не тільки на помічників, а й на охорону. Тому оплата праці синдиків у Польщі є відповідно високою. У нас Закон обмежує оплату праці арбітражного керуючого середньою за останній рік перед початком процедури зарплатою директора, та й її може не бути. Основним заохоченням роботи керуючого є разова винагорода, яка становить певний відсоток від суми повернення боргів. У Росії початково така винагорода була законодавчо обмежена 5 %, але працювати на таких умовах практично ніхто не погоджувався. Обмеження довелося зняти, у результаті ціна послуг одразу підвищилася до 15–25 %. Неврегульованим залишається також питання: як на практиці зацікавлені у банкрутстві особи зможуть оплачувати послуги арбітражного керуючого за відсутності (чи недостатності) у банкрута майна. Нехтування ж з боку Закону матеріальних потреб та необхідності високого рівня захисту арбітражного керуючого лише підвищує ймовірність корупції, використання останнім механізмів банкрутства для досягнення особистих корисливих цілей.

Незважаючи на те, що чинним Законом створені сприятливі умови для проведення санації підприємств-банкрутів, на сьогодні така процедура не дістала широкого поширення. Однією з головних причин цього є те, що грошей на неї ніхто зазвичай не дає. Кредитори, як правило, прагнуть повернути свої борги, а боржники — бодай частково віддати борги. Єдиним виходом тут може слугувати реструктуризація підприємства, коли деякі активи розпродаються, а виторг спрямовується на потреби санації. Але й тут існує певна проблема: застарілі основні фонди (а це є характерним для переважної більшості українських підприємств), як правило, не є ліквідним майном. Частковим виходом з цієї проблеми могла б стати застава або продаж нерухомості, а головне — зем-

лі. Але сьогодні на заваді цьому стоїть політика місцевих адміністрацій та несформованість ринку землі в Україні.

Отже, кредитори та інвестори поки що не зацікавлені у проведенні процедури відновлення платоспроможності свого боржника. Для державних підприємств ще одним джерелом коштів на проведення санації є фінансування з держбюджету. Причому в цьому випадку витрати на санацію повинні бути прописані в законі про державний бюджет на відповідний рік. При існуючому стані справ уряд навряд чи може дозволити собі витратити на ці заходи великі кошти.

Не тільки не вирішила, а й навіть деякою мірою поглибила проблеми банкрутства держпідприємств постанова “Про порядок проведення досудової санації держпідприємств”, затверджена Кабінетом Міністрів України від 17 березня 2000 р. В цілому вона лише формально носить продебіторський характер і не передбачає вагомих важелів для реального відновлення платоспроможності боржників-держпідприємств, хоча перелік заходів, які можуть вживатися з метою відновлення платоспроможності боржника, розширений. У цей перелік на сьогодні входять реструктуризація підприємства, перепрофілювання виробництва, закриття нерентабельних виробництв, відчуження основних фондів, передання майна в оренду, відстрочення платежів, переоформлення короткострокових кредитів у довгострокові, скорочення персоналу. Якщо відкинути деяку термінологічну плутанину (перепрофілювання і закриття нерентабельних виробництв, наприклад, входять у поняття “реструктуризація”), то справді свобода маневрів для керівників санації збільшена. У переліку навіть передбачено можливість скорочення працівників, про що шість років потому не можна було навіть уявити. Водночас наявну раніше норму про обов’язкове врахування соціальних наслідків закриття (перепрофілювання) того чи іншого підприємства скасовано. У цьому значенні ця постанова носить виражену антисоціальну спрямованість, адже одночасно не вводить жодних захисних механізмів для скорочених працівників [5].

Головний недолік постанови — повна невизначеність прав кредитора державного підприємства. Так, він може виходити з ініціативою щодо проведення санації боржника, може брати участь у розробленні плану санації, але на цьому перелік прав кредитора закінчується. Водночас повноваження держоргану, який, за визначенням, відстоює інтереси боржника, доволі широкі.

Розорення підприємства завжди є трагедією і для його керівництва, і для тих, хто вклав у нього кошти, і для тих, хто на ньому працює. Механізм банкрутства покликаний пом’якшити негативні наслідки провалу для всіх, зводячи їх до мінімуму. Це може бути досягнуто, зокрема, за рахунок використання страхування ризиків неповернення витрат, створення гарантійних фондів. Для своєчасності розрахунків із звільненими працівниками може створюватися гарантійний фонд, який утримуватиметься із відповідних внесків всіх підприємств. Арбітражний керуючий отримує кредит у цьому фонді і виплачує звільненим вихідну допомогу, а після продажу майна повертає кошти до фонду із низькими відсотками. Ефективність використання таких механізмів підтверджена закордонною практикою (Польщею, Словаччиною, Угорщиною та ін.) — вона дозволяє уникнути соціальних вибухів, спричинених банкрутством.

Світова практика показала, що ефективність застосування механізму банкрутства за умови наявності всього необхідного “інструментарію” є високою. Проте та ж практика виробила низку вимог, без виконання яких ця процедура перетворюється з оздоровчої в каральну. Серед них можна виокремити такі, як достатньо розвинена економіка, більш-менш стабільна фінансова ситуація, наявність відповідної правової бази, грамотна інвестиційна політика і наявність самих інвесторів, напрацьована система оздоровчих та антикризових заходів, пристосованих саме до економіки даної країни, наявність висококваліфікованого штату антикризових керуючих. Особливо важливим є використання даного інституту в комплексі з іншими засобами: інвестиціями, державним регулюванням і підтримкою.

Література

1. Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” // ВВР України. — 1992. — № 31. — Ст. 440.
2. Прилипка Ю. Тенденції у фінансовому стані підприємств (підсумки 1999 року) // Цінні папери України. — 2006. — № 29. — С. 12.
3. Сидорук С. Банкрутом можеш ти не бути... // Галицькі контракти. — 2000. — № 22. — С. 10–12.
4. Стороннім В. З банкрутством щось не так, як мало бути... // Бухгалтерія. — 2001. — №12 (427). — С. 8.
5. Третяк О. Про проблему банкрутства підприємств // Економіка України. — 2006. — № 2. — С. 46–49.

Застосування механізму банкрутства є ефективним при виконанні низки вимог, без виконання яких ця процедура перетворюється з оздоровчої в каральну. Процедуру банкрутства важливо задіяти в сукупності з іншими економічними засобами.

Применение механизма банкротства является эффективным при выполнении ряда требований, без выполнения которых эта процедура превращается из оздоровительной в карательную. Процедуру банкротства важно задействовать в совокупности с другими экономическими средствами.

Application of the mechanism of bankruptcy is effective at performance of some requirements without which it turns from improving in retaliatory. Procedure of bankruptcy is important for involving in aggregate with other economic methods.

Надійшла 8 червня 2009 р.